

DANMARK OG DDR UNDER DEN KOLDE KRIG

Naboskab og ikke-anerkendelse frem til 1973

Af Karl Christian Lammers

Relationerne mellem Danmark og DDR fandt mange veje indtil DDR blev anerkendt som stat i 1973.

Danmark og DDR eller Østtyskland som den anden tyske stat længe blev kaldt her i landet, var geografisk set nabostater og alligevel længe langt fra hinanden. I alt fald officielt og mellemstatsligt, da Danmark ikke anerkendte den østtyske stat. Det havde sin forklaring i den kolde krig og blokopdelingen i Europa, der trak en næsten uoverstigelig grænse mellem to lande der fra 1950erne befandt sig i hver sin politiske og militære blok.¹

Men det hang også sammen med nogle grundforudsætninger, der var givet med den kolde krig; de blev dog modificeret lidt da den kolde krig fra begyndelsen af 1960erne skiftede karakter fra inddæmning og afgrænsning til détente og fredelig sameksistens mellem blokkene.

Den første forudsætning drejede sig om selve DDR's eksistens som stat. Den tyske demokratiske republik (DDR) der blev oprettet 7. oktober 1949, var i egentligste forstand et produkt eller barn af den kolde krig, den var et resultat af uenighed og konflikt mellem de tidligere krigsallierede om Tyskland og om hvad Tyskland skulle være. Da de fire allierede sejrherreer ikke kunne blive enige og især ikke om at slutte fred med Tyskland, etablerede de to sider hver deres eget Tyskland. De tre vestmagter USA, Storbritannien og Frankrig stod bag etableringen af Forbundsrepublikken Tyskland (Vesttyskland) i maj 1949 hvis oprettelse trods alt blev demokratisk legitimeret i løbet af 1949. Sovjetunionen stod bag oprettelsen af DDR som svar derpå; den østtyske stat blev dog ikke på samme måde og i vestlig forstand demokratisk og folkeligt legitimeret. Den blev derfor betragtet som illegitim. DDR var som stat et sovjetisk produkt, den var et "Sovjettyskland", som det blev sagt,² og dens eksistens var totalt afhængig af sovjetisk støtte som det med al tydelighed viste sig under 17. juni opstanden 1953, da Sovjet måtte intervenere og militært nedkæmpe opstanden. Senere blev den østtyske stat afhængig af Berlin muren, opført i august 1961, der stoppede befolkningens flugt fra det socialistiske para-

dis.³ Muren der i en vis forstand kunne hævdes at udgøre DDR's reelle fundament, symboliserede den kolde krigs deling af Europa og Tyskland, og som egentligt produkt af den kolde krig overlevede DDR som bekendt heller ikke murens åbning og afslutningen på den kolde krig i 1989/90.

Den anden forudsætning havde noget at gøre med Danmarks position under den kolde krig. Danmark var i sit forhold til DDR fra begyndelsen af og grundlæggende begrænset af de rammer, som den kolde krig afstak. Eller rettere af de rammer som tilhørsforholdet til den ene blok i det bipolære system dvs. til NATO satte. Og de rammer hang sammen med at den vestlige blok i eksempelvis NATO bakkede op om det andet Tyskland. Nemlig Vesttyskland der som nævnt også var blevet etableret i 1949.

Tyskland var således blevet delt i to i 1949. I det som følge deraf uløste tyske spørgsmål, der var resultatet af at der ikke havde kunnet sluttes fred med en tysk regering, fulgte Danmark sine vestlige partnere i NATO: Danmark anerkendte Vesttyskland som Tyskland, det optog i 1951 diplomatiske forbindelser med det, det støttede dets genoprustning og integration i NATO, og det støttede Vesttyskland i det tyske spørgsmål og dermed dets genforeningskrav som det eksempelvis viste sig i 1952, da Danmark tilsluttede sig den vestlige og vesttyske afvisning af den sovjetiske leder Josef Stalins udspil mht. fred og tysk genforening.⁴ Dette standpunkt indebar samtidig at Danmark afslog at anerkende den anden tyske stat DDR, hvis oprettelse og eksistens fra begyndelsen af blev ignoreret.

Imidlertid var Danmark den eneste NATO-medlemsstat, der var nabo til begge tyske stater. Og det satte Danmark i en særlig situation i forhold til DDR.⁵ Som følge af tilhørsforholdet til den vestlige blok indgik Danmark efter 1949 officielle relationer med kun den ene tyske stat, nemlig Vesttyskland som det lige som det øvrige NATO bandt sig til i to erklæringer fra hhv. 1949 og 1954. Til gengæld kunne Danmark som følge deraf ikke anerkende DDR og indlede officielle og statslige

relationer med DDR. Danmark ignorerede DDRs statslige eksistens og regnede det østtyske område for en del af Tyskland, som det fremgik af det anvendte udtryk herfor Østtyskland. Efter dansk opfattelse var Østtyskland efter 1949 stadig sovjetisk besat. Fra dansk side fastholdt regeringen følgelig at forbindelser og kontakter til det østtyske område gik via den danske militærmission ved det allierede kontrolråd i Berlin og til den sovjetiske højkommisær, der efter dansk opfattelse havde ansvaret for det østtyske område. Kontakter var med andre ord indirekte, da militærmissionen principielt ikke måtte optage kontakter med de østtyske myndigheder.⁶

Det var selvfølgelig en mærkelig udenrigspolitisk situation at Danmark som nabostat til DDR ikke optog officielle eller statslige relationer med den nye socialistiske stat og ikke anerkendte en stat, der med tiden også fik synlig statslig eksistens. Ikke bare fordi det stred mod dansk udenrigspolitisk kotyme om at anerkende regeringer (og dermed stater), der havde kontrol med et område.⁷ Men især fordi nabostater sædvanligvis dog i praksis opretholder forbindelser f.eks. samfærdsel med hinanden. Men sådan forholdt det sig ikke under den kolde krig og dens opdeling af Europa i to blokke.

Danmarks holdning til den nye østtyske stat

Det var præcist den danske situation. Danmark havde traditionelle trafikforbindelser til det østtyske område, og det betingede at det som nabostat af praktiske og geografiske grunde befandt sig i en speciel situation, hvilket de øvrige stater i den vestlige blok ikke gjorde. Spørgsmålet var da hvordan de to nabostater under disse internationale forhold kunne omgås hinanden.

Den specielle danske situation hang som berørt sammen med gamle trafikforbindelser. I 1948 var de direkte trafikforbindelser til den sovjetiske besættelseszone blevet genoprettet. Det drejede sig om færgeruten Gedser-Warnekunde og jernbanelinien mellem København

og Berlin (og videre til Prag). De fortsatte efter DDR's oprettelse. Selv om frekvensen frem til midten af 1950 var begrænset til en ugentlig afgang, derefter blev den daglig, så var Danmark blandt NATO's medlemmer ene om at opretholde direkte trafikforbindelser med DDR.

Fortsættelsen af trafikken kunne lade sig gøre som følge af de vestlige retningslinier angående omgangen med DDR, som Danmark tilsluttede sig i slutningen af 1949. De anlagde et pragmatisk og praktisk syn, bare det ikke foregik på en sådan måde at der deri kunne lægges en de jure eller de facto anerkendelse af den østtyske regering. Under de daværende omstændigheder skulle omgangen med DDR undgå en "de jure or de facto recognition of the "German Democratic Republic". Det hindrede ikke at samhandel og samfærdsel fortsat kunne finde sted, men det kunne kun foregå gennem "intermediary of private organizations such as the Chambers of Commerce". Det var ikke noget problem at private danske organisationer forhandlede med østtyske statslige myndigheder eller officielle organisationer; derimod skulle såkaldte "state affairs" dvs. mellemstatslige anliggender fortsat ske gennem de sovjetiske besættelsesmyndigheder. Endeligt var det ikke ønskeligt, at den tyske demokratiske republik blev optaget i internationale organisationer.⁸

Derfor kunne forbindelserne til Østtyskland fortsættes efter at det sovjetiske militærstyre var blevet ophævet i 1949. Enten i privat eller en slags halvofficielt regi ved at private eller halvstatslige organer blev skudt ind som aftalepartnere med de østtyske myndigheder. Samhandelen med Østtyskland foregik i privat regi, først mellem det østtyske kammer for udenrigshandel og Grosserer societetet der i form af kompensationshandel formidlede køb og salg af varer, og fra 1956 trådte en sammenslutning af fire erhvervsorganisationer FDS – landbrugsrådet, industrirådet, grosserer-societetet og provinshandelskammeret – i stedet og indgik årlige aftaler om samhandlens omfang med det østtyske handelskammer. Trafikforbindelser, køre- og sejlplaner

I 1961 sejlede "Seebad Warnemünde" fra maj til september mellem Warnemünde og Gedser. Danske kunne ombord på skibet få et 48 timers visum til DDR. Det omvendte var ikke tilfældet for DDR-borgere. Det danske politi holdt øje med at ingen østtyskere gik i land. Ruten var en brik i den kolde krig. (Foto: Arbejdermuseet og ABA).

mm. blev aftalt i halvofficielt regi mellem det østtyske Reichsbahn DR og DSB,⁹ og fra 1959 blev aftaler om udstedelse af visa indgået mellem rigspolitiet og de østtyske myndigheder for at lette danskeres rejser i DDR.

På disse præmisser gik den danske regering endda med til at det østtyske kammer for udenrigshandel i 1957 kunne oprette et kontor i København, og i 1960 fik Deutsche Reichsbahn tilsvarende tilladelse til at indrette et turistkontor i København. Fra dansk side afviste man det østtyske ønske om at lade de to kontorer fungere som repræsentationer for DDR; efter østtysk opfattelse fik de to kontorer dog mere og mere status som halvofficielle repræsentationer. Efter alt at dømme overdrev østtyskerne dog deres faktiske indflydelse.¹⁰

I begyndelsen af DDR's levetid opråbte østtyskerne forsigtigt og mere tilbageholdne; men efter at DDR gennem to aftaler med Sovjetunionen i 1954 og 1955 havde fået større suverænitet og overtaget de rettigheder som den sovjetiske besættelsesmagt havde haft, gik den østtyske regering diplomatisk i offensiven for at opnå anerkendelse af DDR som selvstændig stat. Også og måske især over for Danmark, fordi Danmark og de andre skandinaviske stater efter østtysk og sovjetisk opfattelse udgjorde det svage led i den vestlige afvisningsfront med hensyn til at anerkende DDR.¹¹ Midlet var øget politisk og konkret pres på Danmark. Således forsøgte man fra østtysk side derefter at udnytte alle kontakter og forbindelser til Danmark til at opnå eksistens og anerkendelse; efter det omfattende arkivmateriale at dømme voldte det især det danske udenrigsministerium store problemer. Ministeriet skulle nemlig påse at det voksende antal forbindelser og kontakter ikke bidrog til at give DDR formel og anerkendt eksistens, og derfor kunne forbindelserne ikke være statslige, men højst halvstatslige som i tilfældet med DSB og Rigspolitiet. Alle udtryk for østtysk statslig selvstændighed blev søgt bremsset. Således blev østtyskere der søgte at komme til Danmark uden visa fra det allierede kontrolråd, det såkaldte TTD (Temporary Travel Document), konsekvent afvist; det øst-

tyske pas blev betragtet som illegitimt og ikke anerkendt. Og ingen dansk-østtyske forbindelser og kontakter måtte føre til, at DDR's nationale symboler, eksempelvis statsflaget med hammer og passer og den østtyske nationalhymne "Auferstanden aus Ruinen", altså de formelle symboler på den østtyske stats eksistens, blev hejst eller afspillet. DDR måtte ikke gives folkeretlig eksistens gennem accept af dets nationale symboler. Det var formentlig ikke altid let at håndhæve: der opstod problemer med statsflaget på den østtyske færge når den anløb Gedser. Og i 1961 måtte en fodboldlandskamp mellem Danmark og DDR i Idrætsparken afvikles uden nationale flag og nationalmelodier, da statsministeriet havde forbudt at de østtyske nationalsymboler blev anvendt. De måtte kun fremvises indendørs, som det var sket under en håndboldlandskamp mod DDR i Forum i 1960, lod udenrigsministeriet vide.¹² DDR forsøgte som bekendt at udnytte sporten politisk; omfanget og karakteren af det sportslige samkvem mellem Danmark og DDR er alligevel et hidtil kun lidt udforsket område.¹³

Som kort berørt havde den danske regering i 1949 forpligtet sig til ikke at anerkende DDR hverken de jure eller de facto, og i 1954 havde den tilsluttet sig en beslutning i NATO-rådet, der anerkendte den vesttyske regering som den eneste legitime regering i Tyskland og bakkede det vesttyske krav om genforening op. Denne forpligtelse udelukkede enhver dansk anerkendelse af Østtyskland, de jure og de facto, og alle officielle kontakter og statslige forbindelser med DDR. Også efter den østtyske offensiv fra 1955 var den danske politik efter dansk opfattelse utvetydig og fast: Østtyskland kunne ikke anerkendes og der kunne ikke indgås statslige aftaler med det. Så entydigt tog det sig ikke nødvendigvis ud efter vesttysk opfattelse. Vesttyskerne vogtede nidkært over de danske forbindelser med og kontakter til DDR, og den vesttyske ambassade henvendte sig tit til udenrigsministeriet angående de dansk-østtyske relationer, da den frygtede at Danmark skulle være på vej ud på en glidebane og dermed på vej til en de

facto anerkendelse af den østtyske stat og regering.¹⁴

Spørgsmålet er om vesttyskerne havde nogen grund til en sådan bekymring. Svaret er nej; men alligevel ikke entydigt. Officielt og udadtil var der ingen slinger i den danske regerings ikke-ankendelsespolitik over for DDR. Det var en konsekvens dels af NATO-solidariteten, dels af hensyn til det nye Tyskland, altså Vesttyskland som Danmark siden 1955 havde normaliseret forbindelserne til og i NATO var blevet allieret med. I den danske offentlighed var det i 1950erne kun DKP og nogle få fagforeningsfolk og intellektuelle, der gik ind for anerkendelse af DDR. Men interne overvejelser i udenrigsministeriet fra slutningen af 1950erne kunne tyde på, at man fra dansk side ønskede at optræde mere pragmatisk og måske var på vej i retning af en de facto anerkendelse af DDR hvis statslige eksistens det ikke var til at se bort fra. Det fremgår eksempelvis tydeligt af overvejelser fra udenrigsministeriets direktør Nils Svenningesen og dets folkeretsekspert Max Sørensen om omgangen med DDR.

Et af de mest besværlige spørgsmål i omgangen med DDR relaterede sig til DDR's genanvendelse af internationale konventioner som det tidligere Tyskland havde tiltrådt, eller dens tiltrædelse til nye internationale konventioner, et i forskningen hidtil overset problemområde. I november 1958 udsendte Nils Svenningesen en ny officiel bekendtgørelse angående ikke anerkendte staters tiltrædelse af internationale konventioner. Heri blev det under henvisning til udenrigsministeriets folkeretsekspert udtalt, at en "optagelse af ikke-ankendte stater i en bekendtgørelse i Lovtidende ikke eo ipso indebærer nogen dansk anerkendelse af den pågældende stat, og at den omstændighed, at en stat eller regering ikke er anerkendt af Danmark, ikke udelukker, at visse folkeretlige rettigheder og forpligtelser kan bestå i forholdet mellem Danmark og en sådan stat eller regering". Ifølge Svenningesen burde bekendtgørelser derfor fremover også omfatte "eventuelle ikke-ankendte staters tiltrædelse. De ikke-ankendte stater bør op-

tages i bekendtgørelsen med det navn de selv anvender, men det bør udtrykkeligt anføres, at vedkommende stat ikke er anerkendt af Danmark"¹⁵ Det var ensbetydende med at man fra dansk side anerkendte at DDR eksisterede som stat, den blev bare ikke folkeretligt anerkendt af Danmark. Det næste spørgsmål var naturligvis om Danmark kunne have mere formelle forbindelser med denne stat, hvis det blot udtrykkeligt blev anført at det ikke indebar nogen anerkendelse af den østtyske stat.

Det problem var emnet for en udførlig redegørelse for forholdet mellem Danmark og Østtyskland, som folkeretseksperten Max Sørensen udfærdigede i marts 1960.¹⁶ Den fremstår som central fordi den mere principielt behandlede en række problemer i omgangen med DDR. I redegørelsen diskuterede Max Sørensen hvilke *officielle* forbindelser der kunne indgås med Østtyskland uden at bringe Danmark i konflikt med dets NATO-allierede og ikke mindst med Vesttyskland. Det bemærkelsesværdige var at det drejede sig om officielle, altså statslige eller mellemstatslige forbindelser, der jo strengt taget ikke var mulige som følge af ikke-ankendelsespolitikken. Max Sørensen spillede som nævnt en vigtig rolle når holdninger skulle klargøres, så derfor havde hans ord en vis vægt: I hans øjne var problemstillingen "hvor vidtgående officielle relationer, der kan etableres mellem Danmark og Østtyskland uden, at der deri kan indfortolkes en dansk anerkendelse, det være sig endelig (de jure) eller blot foreløbig (de facto) af Østtyskland som selvstændig stat. Baggrunden for denne problemstilling er, at den danske regering af principielle politiske grunde ikke for tiden ønsker at anerkende Østtyskland, men at en række praktiske opgavers tilfredsstillende løsning kræver et vist samkvem og samarbejde mellem danske og østtyske myndigheder". Begrundelsen herfor var at der var to hensyn at tage, nemlig det politisk principielle og det praktisk administrative, der kunne komme "i indbyrdes modstrid som følge af, at en stats anerkendelse af en anden stat eller regering kan ske ikke blot udtrykkeligt ved en erklæring herom, men og-

så stiltiende ved visse officielle handlinger, der efter deres karakter forudsætter et forhold mellem to selvstændige stater”. Ifølge Max Sørensen var problemet at der “ikke i staternes praksis er klare og sikre grænser mellem handlinger, der nødvendigvis indebærer en sådan stiltiende anerkendelse, og handlinger der ikke gør det. Denne usikkerhed bevirker, at man ved besvarelsen af konkrete spørgsmål om en handlings forenelighed med ikke-ankendelsespolitikken ikke kan undgå at tage et vist hensyn til den grad af fasthed, hvormed man ønsker at følge den politiske retningslinie”. Derfor mente han at kunne konkludere: “Ønsker man klart og utvetydigt uden at give anledning til mindste tvivl om at fastholde ikke-ankendelsespolitikken, kan der være visse handlinger, man må afstå fra, fordi de ligger i grænseområdet over for den gruppe handlinger, der ubestrideligt indebærer en stiltiende anerkendelse. Mener man på den anden side ikke at burde fastholde ikke-ankendelsespolitikken med absolut fasthed, kan man måske netop tillade sig sådanne handlinger på det tvivlsomme grænseområde”. Han gjorde opmærksom på at tendensen i staternes praksis gik i retning af at lægge vægt på den “hensigt med hensyn til anerkendelse” eller ej, der lå bag en handling, snarere end på handlingens “objektive karakter”. Konkret møntet på Danmarks forhold til Østtyskland fremholdt Max Sørensen, at der intet ville “foregribes med hensyn til anerkendelsesspørgsmålet derved, at faglige myndigheder i de to lande træder i forbindelse med hinanden på teknisk betonedede, upolitiske forvaltningsområder og som led i et sådant samarbejde træffer aftaler af mere generel karakter”. Ministerier kunne dog ikke indgå overenskomster “medmindre sådan overenskomst ledsages af en offentlig erklæring om, at dens afslutning ikke kan opfattes som nogen anerkendelse af Østtyskland som selvstændig stat”.¹⁷

Hensigten var med andre ord afgørende. Altså hvorvidt Danmark i sådanne forhold havde til hensigt at anerkende DDR. Det rejste så spørgsmålet om den tolkning indebar at Danmark befandt sig på en glidebane mht. an-

erkendelse af DDR. Men også om det kan opfattes som udtryk for et dansk ønske om i praksis og på lavere niveau at indgå eller pleje officielle, statslige relationer med DDR. Eller anderledes formuleret fandtes der en gråzone mellem en de jure og de facto anerkendelse på den ene side og ikke-ankendelse på den anden, hvor Danmark kunne fungere og udbygge forholdet til DDR,¹⁸ idet Danmark hævdede selv at kunne bestemme det folkeretlige grundlag for en ikke-ankendelse og for karakteren af statslige forbindelser, også i praktiske relationer med DDR? Det afgørende punkt var dermed om der kunne indlæses en anerkendelseshensigt eller ej i forbindelse med optagelse af statslige kontakter og forbindelser; og det kunne jo bestrides med en medfølgende erklæring om at de ikke indebar nogen anerkendelse af Østtyskland, som det blev fremholdt internt i 1966 og som det i praksis blev taget i anvendelse i forbindelse med de mange sager angående DDR's genanvendelse af og tilslutning til internationale konventioner. Det var politisk at balancere på en knivspids, hvilket fremgik af de mange vesttyske henvendelser, idet vesttyskerne bestemt ikke kunne godtage overvejelser om at til trods for den danske ikke-ankendelsespolitik måtte der “nødvendigvis opretholdes visse kontakter med de østtyske myndigheder afpasset efter ikke-ankendelsespolitikken krav.”¹⁹

Disse overvejelser synes at antyde en større bevægelighed hvis ikke beredskab til fleksibilitet med hensyn til hvordan man fra dansk side også mellemstatsligt og officielt mente at kunne omgås og samarbejde med DDR som stat uden eksplicit at anerkende den. Det udelukkede egentlige regeringsaftaler, men ikke alle statslige aftaler med østtyske myndigheder. Men de lagde samtidig op til mange konflikter med den vesttyske regering om hvornår kontakter og forbindelser bare var “tekniske” eller “upolitiske”, som danskerne hævdede, fordi vesttyskerne tolkede det ekstensivt og deri så en risiko for en normalisering af forholdet til DDR der indebar, at man fra dansk side tog DDR til efterretning som selvstændig stat.

Den nybyggede færge M/S Sassnitz fra DDR lagde ind til Langelinje i 1959 inden den blev indsat på ruten Trelleborg – Sassnitz. Generaldirektør Skov og maskinchef Hedegård Christensen fra De danske Statsbaner var blandt en kreds af særligt indbudte, der blev vist rundt på færgen. (Foto: Arbejdermuseet og ABA)

Som helhed var der i 1950'erne ikke noget at komme efter i det danske udenrigsministerium for østtyskerne, og det østtyske regime havde ikke større succes i dets bestræbelser for at opnå en eller anden form for anerkendelse. NATO-solidariteten og hensynet til Vesttyskland hindrede det. De kontakter der eksisterede og blev optaget, var af ikke-officiel karakter, og de blev omhyggeligt holdt på det lavest mulige praktiske eller tekniske plan. Det eneste felt hvor østtyskerne havde nogen succes var sportens, et område hvor DDR så politiske muligheder for anerkendelse f.eks. gennem optræden under de nationale symboler, noget som de vestlige lande først relativt sent indså.²⁰

DDR havde selvfølgelig gennem det socialistiske enhedsparti SED kontakter til DKP og danske kommunister, og DKP bestræbte sig på at bringe DDR på banen; og det østtyske regime forsøgte gennem de såkaldte Østersøuger i Rostock der blev indledt i 1958, at blive kendt og opnå indflydelse uden for de partikommunistiske miljøer.²¹ Men disse bestræbelser forblev stort set frugtesløse i 1950'erne, og de havde ingen betydning for Danmarks forhold til DDR. Situationen skulle dog begynde at ændre sig fra omkring 1960.

Tilnærmelse i 1960'erne

Det skyldtes først og fremmest den internationale udvikling at det østtyske regime fra begyndelsen af 1960'erne begyndte at kunne se større fremgang i dets bestræbelser på at opnå en form for anerkendelse. Selv om den nye fase af den kolde krig, den såkaldte *détente* (afspænding) eller fredelig sameksistens normalt fastlægges til at begynde i 1963, så var der afspændingstendenser at spore fra det amerikanske præsidentskifte i 1961.²² Denne forandring indebar at Vesten reelt tog status quo, herunder grænserne i Europa til efterretning, og de to blokke viste sig fra Cuba-krisens afslutning i slutningen af 1962 indstillet på at indgå afspændingsfremmende aftaler. Det gode spørgsmål var om dette også indebar at staten DDR og dens status blev taget til efterret-

ning. Ikke mindst efter at det socialistiske regime havde stabiliseret og konsolideret sig som følge af opførelsen af Berlinmuren 13. august 1961, som Vesten trods protester fandt sig med. Det er nu kendt at de to førende vestmagter Storbritannien og USA skal have overvejet en form for de facto anerkendelse af det østtyske styre. Lignende tendenser kunne også spores i Norge og Danmark hvor presset for at anerkende DDR begyndte at vokse. Ikke mindst indenrigspolitisk.²³

En begyndende opblødning i forholdet til DDR i retning af at tage statens eksistens til efterretning begyndte at blive tydelig. Ikke bare i form af at den danske regering på nogle områder viste sig imødekommende over for det østtyske pres; således gav den efter i "navnekampen", så de private eller uofficielle østtyske kontorer i København fik lov til at betegne sig som "repræsentationer for DDR" uden dog at få diplomatisk status. DDR blev også mere nærværende som følge af at der i 1960 blev oprettet et venskabsforbund Selskabet Danmark-DDR og tidsskriftet DDR-Revy blev udsendt på dansk. Men det skete først og fremmest som følge af at der i offentligheden, i dele af pressen og endda i visse politiske kredse kunne spores stemning for i det mindste en de facto anerkendelse af den østtyske stat.²⁴ Selv om udenrigsministeriet officielt og udadtil strikt fastholdt ikke-ankendelsespolitikken, så begyndte afvisningspolitikken at skride mht. de praktiske forbindelser og kontakter, og i virkeligheden syntes Danmark om end det modsatte blev hævdet officielt, ikke at være langt fra en de facto anerkendelse af DDR. Forudsat at det var politisk muligt. Selv udenrigsministeriet syntes i 1962 klar til at acceptere en eller anden form for anerkendelse af DDR hvis det skulle blive tvingende nødvendigt. Men Danmark ville ikke handle isoleret.²⁵ Og den danske side demonstrerede gang på gang i visaspørgsmålet at det østtyske pas som symbol på østtysk statsuverænitet ikke kunne godtages som legitimation. Også selv om det medførte flere pinlige episoder.

En række eksempler og episoder syntes at antyde større dansk imødekommenhed og

fleksibilitet fra danske statslige repræsentanter over for østtyske henvendelser og kontakter, og de kunne sætte spørgsmålstegn ved den officielle danske ikke-ankendelsespolitik. Berøringsangsten så ud til at være væk, og breve og henvendelser fra østtyske instanser blev ikke længere gemt væk uåbnede. Således deltog Folketingets formand Gustav Pedersen 7. oktober 1960 i en reception i det østtyske handelskammer i anledning af 11-årsdagen for DDR's oprettelse, og andre politikere fulgte trop de følgende år. Statsminister Viggo Kampmann skal i 1961 have udtalt sig til fordel for anerkendelse af DDR, og han var også til stede under den omtalte håndboldlandskamp i Forum i 1960. Kirkeminister Bodil Koch plæderede for anerkendelse ved flere tilfælde, og hun overskred en grænse til reel anerkendelse, da hun i 1964 endda på ministeriets brevpapir besvarede en henvendelse fra den østtyske statssekretær for kirkeanliggender Hans Seigewasser. Samme år videresendte Folketingets formand en officiel skrivelse fra det østtyske folkekammers udenrigsudvalg til medlemmer af det udenrigspolitiske nævn. Endelig udtalte tidligere fiskeriminister A.C. Normann i 1966 at der intet problematisk var i at danske statsmyndigheder samarbejdede med østtyske statsmyndigheder, da disse forbindelser, der "alene plejes på et teknisk plan, ikke opfattes som indebærende en anerkendelse, retlig eller faktisk, hverken i Vesttyskland eller Østtyskland." Om det sidste holdt var nok mere tvivlsomt.²⁶

1960erne fremviste også på andre områder stadig tættere relationer. Den dansk-østtyske samhandel blev udbygget uden dog at nå samme omfang som den dansk-vesttyske, færgetrafikken blev ligeledes forøget med daglige afgange, rejsemulighederne blev lettere for danskere da det blev enklere at få visa, og de menneskelige kontakter blev intensiveret bl.a. som følge af at et stigende antal danskere der ikke var kommunister, deltog i Østersøugerne. Fra 1965 gjaldt det også danske politikere, der deltog i de parallelt løbende parlamentariskemøder i Rostock.

Denne udvikling blev underbygget af en

stigende imødekommenhed over for DDR og krav om anerkendelse i dele af den danske offentlighed. Eksempelvis i aviser som Kristeligt Dagblad, Demokraten og efterhånden også Information og blandt førende tysklands eksperter som Adolph Rastén. Og også fra politisk side, idet andre partier end DKP nu krævede anerkendelse af DDR. Det nye SF gik fra partiets start ind for støtte til kravet om anerkendelse, og Det radikale Venstre der opretholdt partiforbindelser til det østtyske bondeparti DBD, vedtog i 1966 en landsmødereolution der gik ind for anerkendelse af DDR. Og da også Socialdemokratiet efter at være kommet i opposition i 1968 skiftede holdning og plæderede for anerkendelse, kunne stemningen synes at have vippet i DDR's favør. I oktober 1970 blev der slutteligt oprettet en politisk bredere sammensat anerkendelseskomité, der fik Viggo Kampmann som formand og medvirken af flere socialdemokratiske politikere.

På det tidspunkt syntes Vesttyskland langt om længe også parat til i en eller anden form at tage den østtyske stat til efterretning og normalisere relationerne til en stat om hvilken det blev sagt at den var "en stat der ikke måtte være". Det var så småt begyndt at vise sig i 1963, da oppositionspartiet SPD med parolen "Wandel durch Annäherung" (forandring gennem tilnærmelse) havde plæderet for en gradvis tilnærmelse til den østtyske stat; og det blev fortsat efter at SPD var kommet med i den store koalitionsregering i 1966 og de første kontakter blev etableret. De kunne dog først føres ud i livet efter at SPD i 1969 havde fået regeringsmagten med Willy Brandt som kansler og lancerede dets nye østpolitik *Ostpolitik*, hvis kerne var at tage status quo i Østeuropa til efterretning. Altså acceptere de eksisterende grænser, inklusive DDR's grænser.²⁷

Udviklingen i det tysk-tyske forhold blev afgørende også for Danmark. Det frigjorde i nogen grad Danmark for de restriktioner som hensynet til Vesttyskland lagde på forholdet til DDR. Den begyndende ændring i den vesttyske Tysklandspolitik blev derfor hilst velkom-

men af danske regeringer, DDR's statslige eksistens blev taget til efterretning, og indtrykket var at Danmark fra slutningen af 1960'erne var rede til i alt fald en de facto, hvis ikke de jure anerkendelse hvis og når Vesttyskland normaliserede sit forhold til den østtyske stat. Da det var målet med den nye østpolitik, syntes det tydeligt at anerkendelse af DDR ikke længere var et principspørgsmål eller et spørgsmål om den østtyske stats karakter, men alene et tidsspørgsmål begrundet i hensynet til den vesttyske regerings østpolitik, som den nye socialdemokratiske udenrigsminister K.B. Andersen udtalte i 1972. Linien blev bakket op af Folketinget, hvis partier allerede i 1970 havde oprettet et kontaktudvalg til Folketammeret, og i juni 1972 vedtog Folketinget med regeringens stemmer en dagsorden der opfordrede den danske regering til at anerkende DDR og indtil det var politisk muligt at videreudvikle de politiske, økonomiske og kulturelle forbindelser med den østtyske stat.²⁸ På det tidspunkt syntes de tysk-tyske forhandlinger tæt på et resultat. Efter at de to tyske stater i december 1972 havde indgået den såkaldte *Grundlagenvertrag* der regulerede forholdet mellem dem, fastslog grænsernes ukrænkelighed og dermed anerkendte den østtyske stat uden dog at anerkende den tyske nations deling og dermed det østtyske pas, kunne en lang række lande anerkende DDR og indlede forhandlinger med den østtyske stat om en normalisering af forbindelserne. Blandt de vestlige stater kom Belgien og Sverige først i december 1972, og Danmark fulgte trop i januar 1973 da det anerkendte DDR. Diplomatisk relationer blev indgået i april 1973 og ambassader derefter oprettet i Østberlin og København.

Epilog: Fra dansk anerkendelse til DDR's undergang 1990

Danmark havde dermed formelt normaliseret sine relationer med begge tyske stater. Men det havde ikke ligestillet Vesttyskland og DDR, der tilhørte hver sin blok. Spørgsmålet var derefter om eksistensen af to anerkendte

tyske stater også for Danmark indebar en acceptabel løsning af det tyske spørgsmål. Det gjorde det i hvert fald for Finland hvis præsident Urho Kekkonen i 1973 udtalte at hermed var det tyske spørgsmål løst. Noget sådant blev ikke udtalt fra dansk side, selv om der sikkert hos mange var tilfredshed med tostats løsningen. Officielt og formelt var den danske regering stadig bundet af dens støtte fra 1954 til det vesttyske krav om at det tyske spørgsmål skulle løses gennem frie valg i begge stater og dermed mulighed for genforening.

Men i praksis var man i danske politiske kredse formentlig meget godt tilfreds med situationen med to tyske stater. Det er i alt fald det indtryk der fremstod senere i november 1989, hvor DDR som bekendt befandt sig i fuld opløsning efter at Berlinmuren var faldet 9. november og østtyskerne ønskede at blive forenet med vesttyskerne til ét folk. Stillet over for muligheden af en tysk genforening udtalte den daværende statsminister Poul Schlüter at en tysk genforening ikke var i Danmarks interesse. Det var en let forklarlig, men sikkert oprigtig ud- eller fortalelse der dagen efter officielt måtte korrigeres af udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen. Han fastslog at man fra officiel dansk side naturligvis fortsat støttede tyskernes ret til national selvbestemmelse og dermed til genforening hvis det var deres ønske. Også Danmark ønskede en overvindelse af den kunstige deling i Europa, skabt med den kolde krig, og det var derfor som i 1954 målet for NATO og Danmark at få tilvejebragt en tilstand af fred i Europa, i hvilken det tyske folk genvandt sin enhed i fri selvbestemmelse.²⁹

Den kolde krig havde så at sige skabt DDR som selvstændig stat. Men den havde siden slutningen af 1980'erne været under opløsning, og det bragte fra efteråret 1989 DDR's uafhængige eksistens i fare. Kunne DDR overleve uden den kolde krigs bipolar system? Det kunne den ikke. DDR syntes kun at have eksistensberettigelse som socialistisk stat, som et alternativ, og det blev fravalgt 18. marts 1990 da østtyskerne for første gang kunne vælge frit og plæderede for nedlæggelse af staten

DDR og det østtyske områdes indlemmelse i Vesttyskland. Da den kolde krig var i færd med at gå i opløsning, kom det delte Tysklands heling til at symbolisere det delte Europas heling. Ligesom den tyske deling udtrykte bipolariteten under den kolde krig, så udtrykte tysk forening og enhed den kolde krigs overvindelse og udsigt til Europas forening.

Noter

1. Jvf. til det dansk-østtyske forhold Karl Christian Lammer: "Nachbarschaft und Nicht-Anerkennung. Probleme der Beziehungen zwischen Dänemark und der DDR (1949-1973)", i: Ulrich Pfeil (udg.): *Die DDR und der Westen. Transnationale Beziehungen 1949-1989*, Berlin 2001, Karl Christian Lammers: *Hvad skal vi gøre ved tyskerne bagefter? Det dansk-tyske forhold efter 1945*, København 2005, s. 171f, endvidere i kortere form artiklen "Danmarks forhold til DDR 1950 til 1973. DDR i dansk udenrigspolitik", i: Thomas Wegener Friis, Andreas Linderoth (udg.): *DDR og Norden. De østtysk-nordiske relationer 1949-1989*, Odense 2005, s. 113f. En noget anden tolkning findes hos Carel Horstmeier: "Særlige forbindelser? Danmark og DDR 1949-1973", i: Friis 2005, s. 125f. Den østtyske side er for 1950ernes vedkommende undersøgt af Thomas Wegener Friis: *Den nye nabo. DDR's forhold til Danmark 1949-1960*, København 2001. Artiklen baserer sig på min bog om det dansk-tyske forhold 2005, der har inddraget udenrigsministeriets akter i Rigsarkivet, RA UM.141.D.1a og 1b, samt vesttyske og østtyske akter i Politisches Archiv, Auswärtiges Amt, Berlin.

2. Således *Berlingske Aftenavis* 8.10. 1949, *Berlingske Tidende* 18. juni 1953.

3. Jvf. hertil den nye antologi *Staatsgründung auf Raten? Auswirkungen des Volksaufstandes 1953 und des Mauerbaus 1961 auf Staat, Militär und Gesellschaft der DDR*, udg. af Torsten Diedrich og Ilko-Sascha Kowalczyk, Berlin 2005.

4. Jvf. Lammers 2005: s. 101f.

5. Carel Horstmeier kritiserer mig for at have hævdet at Danmark havde særlige forbindelser, 2005, s. 140f, jeg har alene fremholdt at Danmark som eneste NATO-stat der var nabo til DDR, befandt sig i en særlig position.

6. Jvf. udvekslingen mellem militærmissionen og udenrigsministeriet i oktober 1949, RA UM.141.D.1a., endvidere Lammers 2005, s. 174f. Danmark opretholdt for øvrigt sin militærmission i

Berlin helt frem til 1990, da den allierede besættelse af Berlin som følge af 2 + 4-traktaten ophørte.

7. Til gengæld var der ikke tradition for at anerkende to regeringer inden for samme territorium.

8. Cit. efter Lammers 2005, s. 176.

9. Nogle af forhandlingerne fandt sted i trafikministeriet.

10. Jvf. at den østtyske handelsmission i 1960erne begyndte at benævne sig selv som Auslandsvertretung i Danmark, Politisches Archiv MfAA.

11. Politisches Archiv MfAA, A 13170, 1959.

12. Jvf. til dette min artikel Da DBU var på nippet til at anerkende DDR, i: *Den kolde krig på hjemmefronten*, red. af Klaus Petersen og Nils Arne Sørensen, Odense 2004.

13. Ibid.

14. Jvf. hertil analysen hos Lammers 2005, s. 207f.

15. Meddelelse til samtlige kontorer, P.J.I, 1.11. 1958, RA UM 141.D.1b.

16. Forholdet mellem Danmark og Østtyskland, P.J.I, 18.3. 1960, RA UM, 141.D.1b.

17. Ibidem.

18. Betegnelsen DDR blev i alt fald internt brugt fra 1963.

19. Per Groot Notits "Forholdet mellem Danmark og Østtyskland", 2.3. 1966, RA UM 141.D.1b.

20. Jvf. Lammers 2004, s. 185f.

21. Jvf. Friis, 2001, s. 25f.

22. Jvf. hertil eksempelvis Odd Arne Westad (udg.), *Reviewing the Cold War. Approaches. Interpretations. Theory*, London 1998, s. 14f.

23. Jvf. henvisninger hos Lammers 2005, s. 214f.

24. Norge havde på et møde i NATO-rådet i februar 1962 talt om en de facto anerkendelse, hvilket man fra dansk side ikke officielt støttede, men internt sympatiserede med. Jf. Lammers 2005, s. 212f.

25. Notits af Otto Borch P.J.I, 15.2. 1962, RA UM. 141.D.1b.

26. Jvf. Lammers 2005, s. 210f.

27. Jvf. hertil Heinrich Potthoff, *Im Schatten der Mauer. Deutschlandpolitik 1961 bis 1990*, Berlin 1999, s. 73f.

28. Jvf. Lammers 2005, s. 259.

Abstract

Karl Christian Lammers: Denmark and the GDR during the Cold War. *Arbejderhistorie* 4/2006, p. 20-32.

The second German state the GDR was established in October 1949. But it did not find recognition and legitimacy outside the Soviet

led Eastern bloc. Denmark was in a special position as it was the only member state of the NATO that neighboured the GDR. It also had historic traffic connections with the East German territory. But Denmark was during the Cold war in its relations with East Germany, the used term for the GDR, bound by a NATO-resolution from 1954 not to recognize the state and it also was bound of respect for the recognized Germany, the Federal Republic whose policy in the German question it supported. The article demonstrates the problems

this caused for Denmark's relations with the GDR, but also how Danish relations with the East German state since the beginning of the 1960ies intensified. It focuses on the triangle Denmark, the FDG and the GDR which set the frame for Danish- East German relations up till 1973.

Karl Christian Lammers, lektor
Saxo- Instituttet, Afd. For samtidshistorie, KU
lammers@hum.ku.dk